

Brożek, Krzysztof

Lekarze na północno-wschodnich ziemiach Drugiej Rzeczypospolitej

---

Medycyna Nowożytna 7/1, 87-108

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Brożek

Lekarze na północno-wschodnich ziemiach Drugiej Rzeczypospolitej

W 1938 r. w Polsce pracowało 12 592 lekarzy (w tym 15,7% kobiet) i 3 686 lekarzy dentyistów; z tego w województwach północno-wschodnich: 1368 lekarzy i 571 lekarzy dentyistów (por. tabela 1). Strukturę narodowościową lekarzy kresów północno-wschodnich można pośrednio przybliżyć przez narodowościowy podział studentów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego (USB) w Wilnie z 1937 r. Wśród 736 studentów (w tym 25% kobiet) było: 71,6% Polaków, 16,6% Żydów, 7,0% Rosjan, 2,9% Białorusinów, 1,0% Ukraińców, 0,8% Litwinów¹. Należy przypomnieć, że Druga Rzeczpospolita była wielonarodowa. Według szacunków, w 1939 r. mieszkało w Polsce: 35,3 mln obywateli, w tym (wg języka ojczystego): 68,9% (24,3 mln) Polaków, 13,8% (4,8 mln) Ukraińców, 8,5% (2,9 mln) Żydów, 3,1% (1,1 mln) Białorusinów, 2,4% (803 tys.) Niemców, 0,4% (155 tys.) Rosjan, 0,3% (107 tys.) Czechów, 0,03% (92 tys.) Litwinów².

---

¹ Statystyka studentów i wolnych słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Rok 1937/38, tabela w: *Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939. Rok od zabożenia 280, od wskrzeszenia 20. Na 20-lecte wskrzeszenia Wszechnicy*, Wilno 1938.

² *Mały Rocznik Statystyczny Polski*. Wrzesień 1939 - czerwiec 1941, Londyn 1941, s. 9; por. również: J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985; P. Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, Warszawa 1998.

Wskaźnik liczby lekarzy w Polsce w 1938 r., 3,7 na 10 tys. ludności był jednym z najniższych w Europie; niższe odnotowywały Litwa i Finlandia – 3,4. W województwach północno-wschodnich wynosił on średnio 2,6. W interesujących nas województwach wskaźniki kształtowały się następująco: białostockie 2,3, wileńskie 4,6, nowogródzkie 1,8, poleskie 1,7. Województwa poleskie, nowogródzkie i wołyńskie miały najniższe wskaźniki w Polsce – 1 lekarz przypadał średnio na 5880 mieszkańców³. Zwraca uwagę znacznie wyższy, powyżej średniej krajowej wskaźnik w województwie wileńskim, a to dlatego, że w samym Wilnie pracowało 432 lekarzy. Rozmieszczenie lekarzy na terenie Polski było nierównomierne⁴. W 1935 r. 70% lekarzy mieszkało w 26 miastach. W każdym z nich osiedliło się ich ponad 50. Z miast w czterech omawianych województwach poza Wilnem: w Białymstoku – 95, w Brześciu n/Bugiem – 75 i w Grodnie – 65. Nierównomierne rozmieszczenie lekarzy powodowało, że przy ogólnopolskim wskaźniku 3,7 na 10 tys. ludności, wskaźnik ten dla miast liczących 100 tys. i więcej mieszkańców wynosił 17,3 na 10 tys. ludności⁵. Podobna sytuacja jak na północnych ziemiach wschodnich panowała w południowej części kresów wschodnich⁶.

Śłużba zdrowia w II Rzeczypospolitej zorganizowana była w sektorach: państwowym, samorządowym, ubezpieczeniowym,

³ W 1938 r. w Polsce 1 lekarz przypadał na 2702 mieszkańców, a w 1998 r. na 429 mieszkańców, co stanowi obecnie średni wskaźnik europejski, por.: *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 295; *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. LV.

⁴ A. Cieszyński, *Stan lekarski w czasach obecnych pod względem liczbowym i ekonomicznym. Przyszłość stanu lekarskiego w Polsce*, Lwów 1928; M. Kacprzak, *Rozsiedlenie lekarzy w Polsce*, „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, 1937, t. 14, nr 1, s. 17–19, nr 2, s. 37–39, nr 3, s. 57–59. W końcu lat trzydziestych zwracano uwagę na potrzebę równomiernego rozmieszczenia lekarzy w Polsce i podjęcia pracy przez polskich lekarzy w wioskach i małych miastach kresów wschodnich, gdzie pracowali lekarze narodowości obcej i zwłaszcza żydowskiej; por. rezolucje II Konferencji Młodych Lekarzy oraz Walnego Zebrania Związku Lekarzy Państwa Polskiego w Katowicach, w: S. Piątkowski, *Katowice w dniach 28 i 29 maja 1938 r.*, „Życie Medyczne”, Poznań 1938, r. 4, nr 18–19, s. 12–15.

⁵ Wykaz 26 miast w Polsce, w których mieszkało w 1935 r. ponad 50 lekarzy: Warszawa – 2638, Lwów 953, Kraków 706, Łódź 556, Wilno – 432, Poznań – 411, Katowice – 123, Bydgoszcz – 105, Przemyśl – 102, Lublin – 101, Stanisławów – 97, Białystok – 95, Częstochowa – 84, Toruń – 76, Brześć n/Bugiem – 75, Sosnowiec – 73, Grodno – 65, Zakopane – 60, Równe – 59, Bielsko – 56, Tarnów – 53, Grudziądz – 53, Kalisz – 53, Radom – 52, Chorzów – 51, Gdynia 50. W sumie w wymienionych miastach pracowało 7179 lekarzy, a na resztę Polski przypadało 4894 lekarzy, por. *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1936 rok*, Warszawa 1936, s. VIII.

⁶ K. Brożek, *Lekarze na ziemiach południowo-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej*, „Annales Academiae Medicae Silesiensis”, Katowice 1999, vol. 40–41, s. 91–137.

społecznym i prywatnym. Państwową i samorządową służbę zdrowia określano jako publiczną służbę zdrowia⁷.

Państwową służbę zdrowia kierowaną przez Departament Służby Zdrowia Ministerstwa Opieki Społecznej reprezentowali lekarze wojewódzcy i powiatowi oraz w większych miastach – lekarze miejscy, którzy nadzorowali ochronę zdrowia, zajmując się przede wszystkim sprawami sanitarnymi oraz walką z chorobami społecznymi. W miastach wojewódzkich i powiatowych oraz w wielu miastach i nawet wsiach istniały ośrodki zdrowia, których celem była profilaktyka i leczenie chorób społecznych. Ośrodek zdrowia prowadził poradnie: dla dziecka, dla matki, ogólną, szkolną, przeciwgruźliczą, przeciwjagliczą, przeciwweneryczną. Część ośrodków miała dodatkowe poradnie: przeciwalkoholową, dentystyczną, eugeniczną i sportową. Przychodnię określano pojedynczo z wymienionych poradni. W 1938 r. istniało 645 ośrodków zdrowia i 389 przychodni⁸. Jednak nasycenie ośrodkami zdrowia w województwach wschodnich było mniejsze aniżeli w pozostałych (por. tabela 1). Sprawami sanitarno-epidemiologicznymi kierował Państwowy Zakład Higieny w Warszawie mający 11 filii wojewódzkich. Dla województw północno-wschodnich działała Filia Państwowego Zakładu Higieny w Wilnie.

Sektor ubezpieczeniowy poza szpitalnictwem rozwijał opiekę ambulatoryjną w postaci ogólnych gabinetów lekarskich tzw. lekarzy domowych i gabinetów specjalistycznych. Z lecznictwa ubezpieczeniowego korzystało w Polsce tylko około 15% ludności, bowiem tyle posiadało ubezpieczenie chorobowe – głównie ludność regionów uprzemysłowionych, natomiast polska wieś praktycznie pozbawiona była opieki lekarskiej. Instytucje ubezpieczeniowe na wypadek choroby, zwane kasami chorych, pokrywały się administracyjnie z granicami powiatów. W 1931 r. scalono małe kasy powiatowe w większe kasy terytorialne, a w 1934 r. przekształcono je w ubezpieczalnie społeczne. W omawianym regionie istniały terytorialne ubezpieczalnie społeczne, obejmujące po kilka powiatów w: Baranowiczach, Białymstoku, Brześciu n/Bugiem, Grodnie, Lidzie i Wilnie. Sektor ubezpieczeniowy był

⁷ *Dwadzieścia lat publicznej służby zdrowia w Polsce Odrodzonej, 1918–1938*, Warszawa 1939; E. Sieńkowski, *Medycyna polska w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Nowiny Lekarskie”, Poznań 1991, nr 3, s. 60–66.

⁸ *Ośrodki zdrowia w Polsce*, Warszawa 1928; S. Stypułkowski, *Organizacja i administracja wielkomiejskiego ośrodka zdrowia*, Warszawa 1936, I. Sztachelska, *Ochrona zdrowia dziecka na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, „Pediatria Polska”, 1992, t. 57, z. 5–6, s. 345–363; E. Tiszczenko, A. Felchner, *Działalność służby zdrowia województwa nowogródzkiego w latach dwudziestych XX wieku*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 1998, t. 61, z. 2–3, s. 193–204.

tak słabo rozwinięty w omawianych województwach, że nie posiadał szpitali ubezpieczalni społecznej⁹.

Sektor samorządowej ochrony zdrowia utrzymywały samorządy terytorialne. Większość szpitali funkcjonowała z budżetu samorządów, również w utrzymaniu ośrodków zdrowia swój udział miały samorządy. Poza szpitalami samorządowymi – 283 (wg stanu z 1938 r.) istniały szpitale państwowe – 72 (m.in. psychiatryczne), ubezpieczeniowe – 214 (łącznie ze społecznymi PCK i Towarzystw Przeciwgruźliczych) i prywatne – 108, w tym wyznaniowe: katolickie, ewangelickie i żydowskie oraz prywatne lekarzy. Np. w Wilnie na 27 szpitali było 13 państwowych, z czego 9 Klinik Wydziału Lekarskiego USB, 5 szpitali samorządowych, 5 szpitali społecznych i 4 prywatne. Wśród tych szpitali znajdowały się: Lecznica Litewskiego Stowarzyszenia Pomocy Sanitarnej z 33 łózkami, Miejski Szpital Żydowski i trzy szpitale żydowskie społeczne¹⁰. W 1939 r. na ponad 200 tys. mieszkańców mieszkało w Wilnie około 55 tys. Żydów, stąd spora liczba szpitali żydowskich¹¹. Ponadto działał tam wojskowy Szpital Okręgowy nr 3 na przedmieściu Wilna na Antokolu, przekształcony w 1925 r. na Szpital Obozu Warownego. Ze szpitala tego korzystał Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego (USB) na podstawie umowy z władzami wojskowymi. Obok siebie istniały kliniki uniwersyteckie i oddziały wojskowe¹².

Wskaźnik ogólnopolski liczby łóżek wynosił wówczas 21,7 na 10 tys. ludności i był jednym z najniższych w Europie. Gorszy w 1938 r. miały: Bułgaria – 19,8, Grecja – 14,4, Jugosławia 17,1, Litwa 16,3. W województwie wileńskim było 18,6, nowogródzkim 5,4, poleskim 6,4, białostockim 12,9 łóżek na 10 tys. mieszkańców. Średni wskaźnik dla czterech województw północno-wschodnich wynosił 10,9 łóżek na 10 tys. mieszkańców, czyli

⁹ J. Sadowska, *Lecznictwo ubezpieczeniowe w II Rzeczypospolitej*, Łódź 1990; Taż, *Organizacja opieki zdrowotnej w systemie ubezpieczenia chorobowego na Wileńszczyźnie (1922–1933)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 1999, t. 62, z. 1–2, s. 74–81; Taż, *Polski system ubezpieczenia w latach 1920–1939*, [w:] *Modele ubezpieczeń zdrowotnych w systemie ubezpieczeń społecznych*, „Studia i Materiały”, Warszawa 1993, z. 3 (376) Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, s. 65–77.

¹⁰ *Urzędowy spis: lekarzy, lekarzy-dentystów, farmaceutów, fclcerów, pielęgniarok, położnych, uprawnionych i samodzielnych techników dentystycznych oraz wykazy: aptek, szpitali, ubezpieczalni społecznych, ośrodków zdrowia, przychodni samodzielnych oraz centrali i filii Państwowego Zakładu Higieny*, Warszawa 1939. Ministerstwo Opieki Społecznej.

¹¹ W 1917 r. Wilno liczyło około 139 tys. mieszkańców, w tym około 75 tys. Polaków (54%), około 57,7 tys. Żydów (41,%) i około 2,2 tys. Litwinów (1,6%, por. *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 6, Warszawa 1996, t. 6, s. 791.

¹² A. Felchner, *Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, Łódź 1990, s. 129–131.

był o połowę niższy od ogólnopolskiego (por. tabela 1)¹³. Podobna sytuacja istniała na kresach południowo-wschodnich¹⁴. Przedstawione wskaźniki ilustrują upośledzenie opieki zdrowotnej na kresach wschodnich w II RP. Był to efekt wieloletnich zaniedbań z okresu zaborów.

Tabela 1. Dane liczbowe o lekarzach, lekarzach dentystach, szpitalach, ośrodkach zdrowia i przychodniach w Polsce na dzień 31 XII 1938 r.

	Liczba ludności w tysiącach wg spisu z1931 r.	Lekarze	Lekarze na 10 tys. ludności	Lekarze-dentysty	Szpita- le	Łóżka szpitalne na 10 tys. ludności	Ośrodki zdrowia	Przychodnie samodzielne
Polska	32 348,1 ^a	12 592	3,7	3 686	685	21,7	645	389
m. st. Warszawa	1 179,5	2 815	22,1	1 422	62	63,5	11	23
woj. warszawskie	2 460,9	493	2,0	269	52	21,4	47	16
" łódzkie	2 650,1	868	4,1	293	44	19,8	29	32
" kieleckie	2 671,0	664	2,0	217	43	10,1	40	26
" lubelskie	2 116,2	400	1,8	147	38	10,5	80	1
" białostockie	1 263,3	396	2,3	194	33	12,9	39	17
" wileńskie	1 276,0	570	4,6	205	37	18,6	43	37
" nowogrodzkie	1 057,2	197	1,8	82	18	5,4	35	15
" poleskie	1 132,2	205	1,7	90	17	6,8	22	11
" wołyńskie	2 085,6	351	1,6	137	31	4,8	15	5
" poznańskie	2 339,6	858	3,5	145	76	42,1	34	80
" pomorskie	1 884,4	631	3,1	159	57	47,0	75	22
" śląskie	1 533,5	623	4,0	93	62	72,9	24	36
" krakowskie	2 300,1	1 282	5,3	72	48	32,7	43	16
" lwowskie	3 126,3	1 532	4,9	91	32	18,6	40	27
" stanisławowskie	1 480,3	380	2,6	44	20	8,6	17	15
" tamopolskie	1 600,4	327	2,0	26	15	6,1	51	10

^a W 1938 r. wg szacunków ludność Polski w tysiącach wynosiła 34 849,0, a w 1939 r. 35 339,0

Źródło: *Urzędowy spis: lekarzy, lekarzy-dentystów, farmaceutów, felczerów, pielęgniarek, położnych, uprawionych i samodzielnych techników dentystycznych oraz wykazy: aptek, szpitali, ubezpieczalni społecznych, ośrodków zdrowia, przychodni samodzielnych, oraz centrali i filii Państwowego Zakładu Higieny*, Warszawa 1939, s. XVIII; *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 11, 295, 296; *Mały Rocznik Statystyczny Polski. Wrzesień 1939 – czerwiec 1941*, Londyn 1941, s. 2-5.

¹³ W 1998 r. w Polsce wskaźnik liczby łóżek szpitalnych wynosił 53,1/10 tys. mieszkańców, por. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1999*, Warszawa 1999, s. LV.

¹⁴ K. Brożek, op.cit., s. 97.

Czwarty sektor stanowiła społeczna służba zdrowia zorganizowana przez różne organizacje społeczne, jak: Towarzystwa Przeciwgruźlicze, Polski Czerwony Krzyż, Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej (TOZ) i inne. W towarzystwach tych w większości oddziałów wojewódzkich i powiatowych stanowiska prezesów obejmowali lekarze. Towarzystwa te subsydiowały lub prowadziły własne ośrodki zdrowia, wspomagając państwową, samorządową i ubezpieczeniową ochronę zdrowia. Największy społeczny problem zdrowotny stanowiła gruźlica, która w strukturze zgonów zajmowała pierwszą pozycję. Problem ten starały się rozwiązać Wojewódzkie Towarzystwa Przeciwgruźlicze, posiadające w większości powiatów Koła Walki z Gruźlicą. Prowadziły one poradnie przeciwgruźlicze lub uczestniczyły w subsydiowaniu tych poradni w ramach ośrodków zdrowia. W Wilnie funkcjonowała Poradnia Wileńskiego Wojewódzkiego Towarzystwa Przeciwgruźliczego i Poradnia Przeciwgruźlicza TOZ. Działalność towarzystw i instytucji społecznych przeciwgruźliczych w latach 1924–39 koordynował Polski Związek Przeciwgruźliczy, który w 1938 r. skupiał około 300 stowarzyszeń¹⁵. Polski Czerwony Krzyż subsydiował ośrodki zdrowia, a w Białymstoku prowadził Szpital PCK z 32 łózkami. TOZ w Polsce posiadał oddziały wojewódzkie i powiatowe w większych miastach, własne przychodnie ogólne i specjalistyczne oraz wspólnie z gminami żydowskimi utrzymywał szpitale żydowskie w miastach wojewódzkich i powiatowych.

W społecznej ochronie zdrowia zwraca uwagę Wileński Komitet do Zwalczenia Raka zorganizowany przez profesorów Wydziału Lekarskiego USB: Kornela Michejdę (1887–1960), Kazimierza Opoczyńskiego (1877–1963), Kazimierza Pelczara (1894–1943), Władysława Jakowickiego (1885–1939?), Edwarda Czarneckiego (1892–1970), Mariana Eigera (1873–1939). Z inicjatywy K. Pelczara w 1931 r. uruchomiono Zakład Badawczo-Leczniczy dla Chorych na Nowotwory z 95 łózkami, którym sam kierował. W 1936 r. dzięki W. Jakowickiemu zakupiono w Brukseli 33 mg radu dla celów leczniczych. W l. 1931–36 z opieki szpitalnej skorzystało 1 080 chorych a ambulatoryjną opieką objęto 2 210. Diagnostykę pacjentów Zakładu wspomagały zakłady i kliniki USB. Nadmieniam, że w 1938 r. powołano Polski Związek Przeciwrakowy, który koordynował walkę z nowotworami. Oddziałami Związku zostały wówczas: Stowarzyszenie Polski Instytut Prze-

---

¹⁵ S. Paradistal, S. Popowski, *Poradnia przeciwgruźlicza*, Warszawa 1927; M. Skokowska-Rudolf, S. Rudzki, M. Grodecki, *Walka z gruźlicą w Polsce*, Warszawa 1934; *Sprawozdanie statystyczne z działalności poradni przeciwgruźliczych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1928*, Warszawa 1930.

ciwrakowy we Lwowie, Łódzkie Towarzystwo Zwalczenia Raka, Polski Komitet do Badania i Zwalczenia Raka w Warszawie, Instytut Radowy im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie i Wileński Komitet do Zwalczenia Raka¹⁶.

W strukturze zgonów nowotwory znajdowały się na piątej pozycji, a pierwszą i kolejne zajmowały: gruźlica narządów oddechowych, zapalenie płuc, choroby zakaźne, choroby serca, choroby nowotworowe¹⁷.

Podstawowym sektorem w północno-wschodnim leczeniu ambulatoryjnym był sektor prywatny ze względu na mniejsze od ogólnopolskiego objęcie ubezpieczeniem chorobowym ludności. Ubezpieczenie dotyczyło głównie pracowników zakładów przemysłowych. Tymczasem przykładowo w 1931 r. w województwie wileńskim w rolnictwie zatrudnionych było 73% ludności, w przemyśle 10,2%, a w handlu 3%. Prywatny gabinet lekarski prowadziło około 70% lekarzy. Dostępność lekarza utrudniała mała ich liczba, bariery ekonomiczne i językowe. Poza tym na brak świadomości potrzeb zdrowotnych wpływał analfabetyzm ludności. W województwie wileńskim wśród ludności w wieku 10 lat i powyżej, analfabeci stanowili 29,1% (w miastach – 13,7, na wsi 33,5%). W pozostałych województwach: 34,9% w nowogrodzkim, 48,4% w poleskim, 23,1%

Prof. dr hab. Kornel Michejda*

Prof. dr hab. Kazimierz Pelczar

¹⁶ *Sprawozdanie z działalności Wileńskiego Komitetu do Zwalczenia Raka w Wilnie*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, 1936, r. 12, z. 1-2, s. 93-96; *Zakład Badawczo-Leczniczy dla Chorych na Nowotwory Wileńskiego Komitetu do Zwalczenia Raka. Sprawozdanie za rok 1936*, tamże, 1937, r. 13, z. 1-2, s. 198-211; K. Pelczar, *Sprawozdanie Zakładu dla Chorych na Nowotwory Wileńskiego Komitetu do Zwalczenia Raka za rok 1937*, tamże 1939, r. 15, z. 1, s. 63-74.

¹⁷ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 302; obecna struktura zgonów w Polsce: na pierwszym miejscu choroby układu krążenia, następne pozycje to nowotwory i wypadki i zatrucia, por. *Rocznik Statystyczny 1999*, Warszawa 1999.

* Autorem wszystkich karykatur jest prof. dr hab. Tadeusz Ginko

w białostockim. W opisanej sytuacji korzystano z usług tzw. medycyny ludowej, zwłaszcza w środowiskach wiejskich¹⁸.

Lekarze w II RP zorganizowani byli w trojakiemu rodzaju stowarzyszenia: samokształceniowe naukowe towarzystwa ogólne i specjalistyczne, samorządowe izby lekarskie oraz związki zawodowe. Liczba towarzystw ogólnych kształtowała się około dwudziestu. Miały one charakter regionalny, pokrywający się z województwami. Wilno szczyliło się najdłuższymi w Polsce tradycjami społecznego kształcenia lekarzy, bowiem od 1805 r. istniało Wileńskie Towarzystwo Lekarskie (WTL), najstarsze towarzystwo lekarskie w Polsce. Od 1925 r. wznowiono wydawanie „Pamiętnika Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”¹⁹. Członkami Towarzystwa byli także lekarze żydowscy. Zazwyczaj jeden z wiceprezesów był lekarzem narodowości żydowskiej, np. pełnił tę funkcję Cemach Szabad (1864–1935). Członkami honorowymi WTL byli m.in. C. Szabad i Jakub Wygodzki (1857–1941)²⁰. W zebraniach

¹⁸ K. Brożek, *Etnomedycyna w polskiej kulturze zdrowotnej*, „Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego”, Jelenia Góra 1992, nr 61, s. 211–218. Według spisu z 1931 r. w województwach północno-wschodnich struktura narodowościowa wg języka ojczystego przedstawiała się w procentach: wileńskie: polski 59,7, ruski 0,1, białoruski 22,7, rosyjski 3,4, niemiecki 0,1, żydowski i hebrajski 8,5, litewski 5,4, inny i nie podany 0,1, (to m.in. Tatarzy i Karaimowie); nowogródzkie: polski 52,4, ruski 0,1, białoruski 39,1, rosyjski 0,7, żydowski i hebrajski 7,3, inny i nie podany 0,1; poleskie: polski 14,5, ukraiński 4,8, białoruski 6,6, rosyjski 1,4, niemiecki 0,1, żydowski i hebrajski 10,0, „tutejszy” 62, inny i nie podany 0,1, „tutejsi” – nie umieli dokładnie określić swojej przynależności narodowej i językowej, najczęściej posługiwali się językiem białoruskim; białostockie: polski 66,9, ukraiński 0,2, ruski 0,1, białoruski 16,3, rosyjski 2,8, niemiecki 0,4, żydowski i hebrajski 12,1, inny i nie podany 1,2, por. *Mały Rocznik Statystyczny*, 1939, Warszawa 1939, s. 22, 23.

¹⁹ „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, 1925–1939, r. 1–15. Od 1928 „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego. Organ Towarzystwa Lekarskiego Województwa Nowogródzkiego i Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej”, od 1936 „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego. Organ Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej”.

²⁰ Cemach Szabad (1864–1935), lekarz pediatra i internista; był jako prezes gminy żydowskiej w Wilnie w kilkusobowej delegacji ludności żydowskiej do Józefa Piłsudskiego w kwietniu 1919 r., kiedy WP wkroczyło do Wilna, proszącej o polepszenie ciężkiej sytuacji Żydów wywołanej działaniami wojennymi; od 1919 r. radny miasta Wilna, był senatorem RP w kadencji 1922–27, honorowy członek i wiceprezes Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, wiceprezes Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej, członek Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie, redaktor żydowskiego pisma „Folks Gezunt” (Zdrowie Ludu), działacz TOZ. Po śmierci uhonorowany pomnikiem w Kolonii Letniej TOZ na Połpierszcze. Był pierwowzorem Doktora Ojbolu z powieści dla dzieci pisarza sowieckiego Kornieja Czukowskiego. Autor m.in.: *Ruch naturalny ludności żydowskiej w Wilnie w ciągu ostatnich lat 18-tu (1911–1928)*, [w:] *Księga pamiątkowa Pierwszego Krajowego Zjazdu Lekarskiego „Tozu”*, Warszawa 1929, s. 81–87, źródła: T. Rzepecki, W. Rzepecki, *Sejm i Senat 1922–1927*, Poznań 1923, s. 185, 333, 337, 338; I. Sztachelska, *Ochrona zdrowia dziecka...*, s. 360; *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski*, Lwów 1939, s. 92.

WTL uczestniczyło także kilku lekarzy Litwinów²¹. Towarzystwo zakładało od 1930 r. Koła w miastach: Braśław, Głębokie, Oszmiana, Postawy, Wilejka²². W województwie nowogródzkim założono w 1924 r. Towarzystwo Lekarzy Województwa Nowogródzkiego, które prowadziło oddziały: Słonimskie Towarzystwo Lekarskie i Towarzystwo Lekarskie w Baranowiczach. W województwie białostockim w 1924 r. założono Polskie Zrzeszenie Lekarzy Województwa Białostockiego. W województwie poleskim istniało Brzeskie Towarzystwo Lekarskie w Brześciu nad Bugiem; poza tym funkcjonowało Pińskie Towarzystwo Lekarskie założone w 1926 r.²³

Wygodzki (Wygodski) Jakub (1857–1941) lekarz ginekolog, położnik, prezes gminy żydowskiej w Wilnie, radny m. Wilna, członek honorowy Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego; w latach 1917–18 więziony przez Niemców; kiedy pod koniec 1918 r. Niemcy opuścili Wilno, powstał rząd litewski, do którego weszło trzech Żydów, m.in. Wygodzki, jako minister ds. żydowskich, bowiem Żydzi spodziewali się korzystniejszej sytuacji w państwie litewskim; w styczniu 1919 r. sowieci opanowali Wilno a rząd litewski przeniósł się do Kowna, Wygodzki pozostał w Wilnie i był łącznikiem z rządem w Kownie; aresztowany przez sowieców, uwolniony w kwietniu 1919 r. po wkroczeniu WP do Wilna; 1922–33 poseł do Sejmu RP, członek Klubu Posłów Żydowskiej Rady Narodowej, jako reprezentacji Stronnictwa Syjonistycznego w Polsce; w 1939 r. po wkroczeniu sowieców do Wilna odmówił Polakom pomocy w przeciwstawieniu się antypolskiemu postępowaniu rządu litewskiego; podczas okupacji hitlerowskiej aresztowany, zmarł w 1941 r. w więzieniu w Wilnie; źródła: P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Warszawa 1995, t. 3, s. 401–402.

²¹ K. Michejda wspominał: „W Wilnie bowiem było ich sporo [lekarzy Litwinów – K.B.]. Część nawet brała (co prawda bierny) udział w pracach Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, na przykład dr Legiejko, internista, był stałym uczestnikiem posiedzeń. Natomiast wśród studentów było bardzo niewielu Litwinów. Także i wśród chorych spotykałem raczej Białorusinów, Litwina rzadko, a już takiego, z którym nie mogłem się porozumieć, spotkałem przez cały czas mojej działalności w klinice wileńskiej bodajże tylko jeden raz”, cytuję za K. Michejda, *Wspomnienia chirurga*, Kraków 1986, s. 251.

²² W 1930 r. wygłoszono w Towarzystwie 49 referatów oraz przedstawiono 44 pokazów na temat medycyny szpitalnej i ambulatoryjnej. Biblioteka Towarzystwa posiadała 17 912 tomów książek i roczników czasopism. Nakład „Pamiętnika Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” wynosił 500 egz. W 1930 r. powołano Sekcję Wojewódzką Towarzystwa celem zorganizowania w ramach Towarzystwa lekarzy zwłaszcza wiejskich. Założono, że w każdym mieście, gdzie mieszka więcej niż pięciu lekarzy powstanie Koło. W 1937 r. Towarzystwo liczyło 109 członków, 27 honorowych i 24 w Powiatowych Kołach Naukowych; *Sprawozdanie z działalności Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego za okres od 11 XII 1930 r. do 11 XII 1931 r.*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, 1931, R. VII, z. 6, s. 518–529; *Zjazd lekarzy członków Sekcji Wojewódzkiej Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, tamże*, 1931, R. 7, z. 1, s. 61–64; *Sprawozdanie z działalności Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego za rok 1937, tamże*, 1937, R. 13, z. 4, s. 333–351.

²³ Towarzystwa te są wymienione w: *Roczniku Lekarskim Rzeczypospolitej Polskiej na 1936 rok*, Warszawa 1936; por. również: *Słownik polskich towarzystw naukowych. Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę, działające w przeszłości na ziemiach polskich*, Wrocław 1990–1994, t. 2, cz. 1–2; W. Perekładowska, B. Szaykowska, *Polskie Zrzeszenie Lekarzy Województwa Białostockiego*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1964, t. 27, z. 4, s. 391–409; *IV Zjazd Członków Towarzystwa Lekarskiego Województwa Nowogródzkiego*, „Pamiętnik...”, 1929,

Poza towarzystwami regionalnymi ogólnolekarskimi działał w Polsce ruch towarzystw specjalistycznych. Było ich w latach międzywojennych kilkanaście. Posiadały swoje oddziały w miastach uniwersyteckich. Lekarze specjaliści stanowili 30% ogółu lekarzy. Profesorowie Wydziału Lekarskiego USB byli inicjatorami powstania w Wilnie kilkunastu towarzystw specjalistycznych. Liczba członków wahała się od kilkunastu do kilkudziesięciu. Były to oddziały wileńskie ogólnopolskich towarzystw lekarskich: Polskie Towarzystwo Dermatologiczne, Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, Towarzystwo Internistów Polskich, Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, Towarzystwo Chirurgów Polskich, Polskie Towarzystwo Otolaryngologiczne, Polskie Towarzystwo Pediatriczne, Towarzystwo Ginekologiczne, Polskie Towarzystwo Badań Naukowych nad Gruźlicą, Towarzystwo Przyrodników im. M. Kopernika, Polskie Towarzystwo Anatomiczne, Związek Lekarzy Słowiańskich, Koło Miłośników Historii i Filozofii Medycyny i Nauk Przyrodniczych, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej i Lekarzy Wojskowych, do którego należeli lekarze wojskowi. Towarzystwa dysponowały własnymi bibliotekami, a część z nich wydawała czasopisma lekarskie²⁴. Poza okresowymi comiesięcznymi spotkaniami szkoleniowymi swoich członków, towarzystwa organizowały zjazdy ogólnopolskie z częstotliwością co kilka lat. W organizację tych zjazdów ośrodek wileński wkładał taki sam wysiłek, jak reszta uniwersyteckich ośrodków lekarskich w Krakowie, Lwowie, Warszawie i Poznaniu. W latach międzywojennych w Wilnie odbyło się 12 zjazdów ogólnopolskich poszczególnych specjalistycznych towarzystw lekarskich. W sumie zjazdów tych w Wilnie odbyło się ponad 20²⁵. Na szczególną uwagę zasługuje XIII Zjazd Lekarzy i Przyrodników Polskich, zorganizowany w 1929 r. przez Wydział Lekarski USB. Zgromadził 1591 uczestników. Wśród gości znajdowali się Czesi i po raz pierwszy przedstawiciele Jugosławii. Obrady odbywały się w 27 sekcjach. XIII Zjazd uświetnił

R. 5, z. 2, s. 111-118 (odbył się 17 i 18 XI 1928 w Słoninie z blisko 50 uczestnikami); K. Brożek, *Rys polskiego ruchu lekarskich towarzystw naukowych do roku 1918*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1977, R. 21, nr 1, s. 123-131.

²⁴ Wykaz towarzystw specjalistycznych i skład zarządów w 1935 r. podaje: *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1936 rok*. Sprawozdania z działalności towarzystw specjalistycznych publikowały czasopisma specjalistyczne i „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, np.: Wileńskie Towarzystwo Ginekologiczne, „Pamiętnik...”, 1929, R. 5, z. 3, s. 219-221; *Sprawozdanie roczne Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Pediatricznego za rok 1928*, „Pamiętnik...”, 1929, R. 5, z. 1, s. 37-39; Wileński Oddział Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, „Pamiętnik...”, 1929, R. 5, z. 3, s. 221-227.

²⁵ K. Brożek, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Annales Academiae Medicae Silesensis”, Katowice 1999, vol. 38-39, s. 123.

350-lecie Wszechnicy Batorowej i 10-lecie odnowienia uniwersytetu²⁶. Należy nadmienić, że w Wilnie od 1907 r. funkcjonowało Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które w swojej strukturze miało II Wydział Nauk Matematyczno-Przyrodniczych i Lekarskich, do którego należeli profesorowie medycyny USB²⁷.

W środowisku lekarzy kresów północno-wschodnich rozwinął się również ruch towarzystw w zakresie zdrowia publicznego i medycyny społecznej. Funkcjonowało kilka stowarzyszeń zajmujących się tą problematyką. Były to: Stowarzyszenia Lekarzy Polaków w Wilnie i na Prowincji, Związek Lekarzy Żydów w Wilnie, Zrzeszenie Lekarzy Kasy Chorych, od 1934 r. Ubezpieczalni Społecznej, Koło Wileńskie Lekarzy Kolejowych, Związek Lekarzy Dentystów Polaków, Oddział Wileński Polskiego Tow. Eugenicznego, Wojewódzkie Towarzystwo Przeciwgruźlicze w Wilnie z Kołami terenowymi, Wileńskie Towarzystwo „Mens” dla Walki z Alkoholiżmem i Innymi Nałogami. Wymienione stowarzyszenia organizowały posiedzenia naukowe o tematyce medycyny społecznej, ale również i klinicznej, część z nich miała także charakter związkowy. Stowarzyszenie Lekarzy Polaków w Wilnie i na Prowincji powstało w 1918 r., a w 1936 liczyło około 200 członków. Zebrania, odbywane z częstotliwością 7–10 razy w roku, dotyczyły medycyny społecznej i zdrowia publicznego. Stowarzyszenie to wraz z Związkiem Lekarzy Żydów w Wilnie w 1928 r. zorganizowało Miejskie Pogotowie Ratunkowe w Wilnie. Prowadziło poza tym: Biuro pracy pośredniczące w uzyskaniu pracy przez lekarzy, Kasę zapomogową dla Studentów Medyków Polaków USB i Kasę wsparcia dla lekarzy i ich rodzin²⁸. Niezależnie od opisanego ruchu towarzystw w poszczególnych województwach organizowano doroczne wojewódzkie zjazdy lekarzy powiatowych i samorządowych²⁹.

Społeczny nurt kształcenia podyplomowego prowadzony przez towarzystwa wspomagało kształcenie instytucjonalne poprzez

²⁶ *Księga pamiątkowa XIII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Wilnie w dniach 26–29 IX 1929*, Wilno 1930, t. 1–2.

²⁷ *Słownik polskich towarzystw naukowych...*, Wrocław 1994, t. 2, cz. 2, s. 40–46.

²⁸ Sprawozdania wymienionych towarzystw publikowane były m.in. w: *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Lekarzy Polaków w Wilnie za 1928/29*, „Pamiętnik...”, 1930, R. 6, z. 2, s. 199–202; *Sprawozdanie roczne Zarządu Zrzeszenia Lekarzy Ubezpieczeń Społecznych w Wilnie za rok 1934*, „Pamiętnik...” , 1934, R. 10, z. 5–6, s. 423–426; *Sprawozdanie roczne Związku Lekarzy Żydów w Wilnie za rok 1930*, „Pamiętnik...”, 1931, R. 8, z. 1, s. 100–101; *Sprawozdanie z „Tygodnika Trzeźwości” Wileńskiego Towarzystwa „Mens” dla walki z alkoholiżmem i innymi nałogami. 26 II–15 III 1936*, „Pamiętnik...”, 1936, R. 12, z. 1–2, s. 93–96.

²⁹ J. M. Tiszczenko, *Zjazdy medyczne w północno-wschodnich województwach II Rzeczypospolitej*, „Medycyna Nowożytna. Studia nad historią medycyny”, 1998, t. 5, z. 2, s. 109–116.

kursy organizowane przez Wydział Lekarski USB. Lekarze regionu mieli możliwość uczestniczenia w kursach organizowanych przez: Państwową Szkołę Higieny w Warszawie, Ubezpieczalnię Społeczną, Polski Związek Przeciwgruźliczy, Instytut Radowy im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie, Instytut Badań Lekarsko-Lotniczych, Polskie Towarzystwo Eugeniczne, Instytut Przetaczania Krwi, Polski Związek Przeciwrreumatyczny³⁰. Lekarze uczestniczyli w zagranicznych kursach i stażach w klinikach Europy Zachodniej oraz w międzynarodowych zjazdach lekarzy. Samokształcenie lekarzy wspomagały czasopisma lekarskie. Spośród 92 czasopism medycznych w 1936 r., w tym około 50 naukowych, w Wilnie miały siedzibę redakcje czasopism: „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, „Polski Przegląd Otolaryngologiczny”, „Biblioteka Biologiczna”, „Archiwum Higieny” i „Archiwum Stomatologii”³¹.

Lekarze omawianego regionu należeli do Izby Wileńsko-Nowogródzkiej (z województwa wileńskiego i nowogródzkiego), do Izby Warszawsko-Białostockiej (z województwa białostockiego) i do Izby Lubelskiej (z województwa poleskiego).

Izbę Wileńsko-Nowogródzką zorganizowano w 1926 r. W 1930 r. liczyła 658 członków, w tym w Wilnie 394, w powiatach województwa wileńskiego 121 i w województwie nowogródzkim 143 lekarzy. Prowadziła: Biuro Pośrednictwa Pracy, Komisje: Bytu, Deontologiczną, Podatkową, Zdrowia, Regulaminową, Dla Spraw Kasy Chorych, Kasę Ubezpieczenia Na Wypadek Śmierci, Kasę Zapomogową Dla Wdów i Sierot po Lekarzach. Do struktury Izby należał Sąd Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej. Organem Izby był: „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”. Sprawozdania publikowano również w „Dzienniku Urzędowym Izb Lekarskich”, Warszawa 1930–1939, R. I–X³².

---

³⁰ Informacje o kursach podyplomowych, zebraniach towarzystw lekarskich zjazdach ogólnopolskich, międzynarodowych ogłaszano w czasopismach lekarskich ogólnych i specjalistycznych oraz w „Dzienniku Urzędowym Izb Lekarskich”; K. Brożek, *Aktualność koncepcji z 1937 roku kształcenia ustawicznego lekarzy w Polsce*, [w:] *Ustawiczne kształcenie lekarzy. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Sekcji Studiów Medycznych i Oddziału Kieleckiego Polskiego Towarzystwa Lekarskiego oraz Kieleckiego Towarzystwa Naukowego*, Kielce-Cedzyna 20–21 X 1989. Pod red. W. Tysarowskiego i A. Szczurowicza, Kielce 1990, s. 18–22.

³¹ *Polskie czasopisma lekarskie, farmaceutyczne, dentystyczne i pokrewne*, [w:] *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1936 rok*, Warszawa 1936, s. 1685–1700.

³² *Sprawozdanie z działalności Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej*, „Pamiętnik...”, 1929, R. 5, z. 2, s. 121–170; A. Safarewicz, *Sprawozdanie z działalności Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej w r. 1929*, „Pamiętnik...”, 1930, R. 6, z. 1, s. 93–104; *Sprawozdanie z działalności Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej z r. 1930*, „Pamiętnik...”, 1931, R. 7, z. 1, s. 69–98; *Spis lekarzy*

W latach międzywojennych organizacje związkowe miały charakter rozproszony. Największym był Związek Zawodowy Lekarzy Państwa Polskiego, który w poszczególnych województwach miał swoje okręgi dzielące się na obwody, obejmujące po kilka powiatów. Okręg Wileński w 1936 r. skupiał około 300 członków. Poza tym istniały związki zawodowe o charakterze wyznaniowym (chrześcijańskie, żydowskie), branżowym (lekarzy szkolnych, lekarzy dentyków, kolejowych, ubezpieczalni społecznej itp.)³³.

Lekarze kresów północno-wschodnich mieli swoich przedstawicieli w Sejmie i Senacie RP. Posłami do Sejmu RP w kadencji 1922–27 byli: Wasyl Dmitrijuk (1890–?), lekarz, członek Klubu Ukraińskiego i sekretarz Komisji Zdrowia w Sejmie, prezes ukraińskiego towarzystwa kulturalno-oświatowego „Proświta” w Brześciu n/Bugiem; Jakub Wygodzki, lekarz ginekolog, położnik, prezes gminy żydowskiej w Wilnie, radny miasta Wilna (był posłem w latach 1922–33). C. Szabad, pediatra i internista z Wilna (senator RP w kadencji 1922–27)³⁴. Godność Marszałka Senatu RP piastował w latach 1928–30 Julian Juliusz Szymański (1870–1958), lekarz okulista, prof. USB³⁵. Posłem do Sejmu RP w kadencji 1930–5 był Stefan Brokowski (1882–?) naczelnym lekarzem szkół powszechnych w Wilnie³⁶ w kadencji 1935–40 – Wiktor Maleszewski (1883–1941), lekarz chirurg, prezydent miasta Wilna w latach 1932–9³⁷.

---

członków Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej na dzień 1 I 1932, „Pamiętnik...”, 1932, R. 8, z. 1, s. 111–125; *Zasady deontologii lekarskiej obowiązujące na terenie Wileńsko-Nowogródzkiej Izby Lekarskiej*, „Pamiętnik...”, 1928, R. 4, z. 6, s. 315–329.

³³ S. Lewandowski, *Dzieje ruchu zawodowego pracowników służby zdrowia*, Warszawa 1970.

³⁴ T. Rzepecki, W. Rzepecki, *Sejm i Senat. 1922–1927*, Poznań 1923, s. 185, 333, 337–339; *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*. Pod red. H. Mościckiego, W. Dzwonkowskiego, Warszawa 1928, s. 312, 331, 332; T. Rzepecki, K. Rzepecki, *Sejm i Senat. 1928–1933*, Poznań 1928, s. 128, 129.

³⁵ Szymański Julian Juliusz (1870–1958) lekarz okulista, w 1905 r. przesładowany za działalność rewolucyjną zbiegł do USA, pracował w Polskim Uniwersytecie Ludowym w Chicago, 1916–20 prof. uniwersytetu w Kurytybie (Brazylia), od 1922 prof. USB; autor m.in. *Okulistyka w skrócie* (1920), wspólnie z H. Melanowskim: *Atlas anatomopatologiczny oka* (1927); *Nowa Encyklopedia Powszechna* PWN, 1996, t. 6, s. 233; T. Rzepecki, K. Rzepecki, op.cit., s. 197, 199 (fot.).

³⁶ Brokowski Stefan Walenty (1882 – po 1939), lekarz, 1905–7 w Zagłębiu Dąbrowskim uczestniczył w pracach PPS, po zdemobilizowaniu z WP w 1921 r. lekarz Kasy Chorych w Dąbrowie Górniczej, skąd przeniósł się do Wilna; lekarz naczelnym szkół powszechnych w Wilnie, od 1928 r. na czele Partii Pracy, członek Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem; autor prac z zakresu higieny szkolnej; T. Rzepecki, K. Rzepecki, op.cit., s. 129, 130 (fot.); *Czy wiesz kto to jest*. Pod red. S. Łoży, Warszawa 1938, s. 72.

³⁷ Maleszewski Wiktor (1883–1941), lekarz, od 1919 ppłk, szef służby sanitarnej 2 Dywizji Litewsko-Białoruskiej, później grupy Wojsk Litwy Środkowej, 1920–2 z ramienia WP uczestniczył w organizacji klinik Wydziału Lekarskiego USB usytuowanych w oddziałach Szpitala Wojskowego w Wilnie, od 1922 lekarz

W Naczelnej Państwowej Radzie Zdrowia zasiadał K. Michejda³⁸, a Marian Mienicki (1890–1966) był delegatem w Sekcji Walki z Chorobami Wenerycznym³⁹; Brunon Nowakowski (1890–1966) był członkiem Rady Ubezpieczeń Społecznych przy Ministrze Opieki Społecznej⁴⁰; Tadeusz Pawlas (1891–1953) – delegatem do Rady Naukowo-Lekarskiej przy ZUS w Warszawie⁴¹. Wileńskich profesorów wybierano na prezesów zarządów głównych towarzystw lekarskich; funkcje te pełnili: J. Jakowicki w Polskim Towarzystwie Ginekologicznym⁴², J. Szymański w Polskim Towarzystwie Okulistycznym, Jan Szmurło (1867–1952) w Polskim Towarzystwie Otolaryngologicznym⁴³, Kornel Michejda w Towarzystwie Chirurgów Polskich.

Prof. dr hab. Brunon Nowakowski

Środowisko lekarskie ziem północno-wschodnich II RP było związane z Wydziałem Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego (USB), jednym z pięciu wydziałów lekarskich funkcjonujących w II RP. USB został w 1919 r. reaktywowany po 87 latach, jakie upłynęły od zamknięcia go przez Rosjan w ramach represji po powstaniu listopadowym. Był to najmniejszy z pięciu polskich uniwersytetów. W roku akademickim

naczelny Kasy Chorych m. Wilna, od 1927 r. członek Rady Miejskiej m. Wilna, od 1930 r. przewodniczący komitetu wyborczego Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem na województwo wileńskie, 1932 – 18 IX 1939 prezydent m. Wilna, 1935 – 8 poseł do Sejmu RP; dnia 25 IX 1939 r. aresztowany przez sowietów, zginął w lipcu 1941 r. podczas ewakuacji więzienia w Starej Wilejce; *Album Skorowidz Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego. Kadencja 1935–1940*, Kraków 1936, s. 145 (fot.); *Polski Słownik Biograficzny*, 1974, t. 19, s. 309–310; J. B. Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa 1999, t. II, s. 281–282.

³⁸ K. Brożek, Michejda Kornel, [w:] *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*, Warszawa 1991, t. 1, z. 1, s. 61–63.

³⁹ J. Lutowiecki, Mienicki Marian, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1975, t. 20, s. 799–800.

⁴⁰ K. Brożek, Nowakowski Brunon, [w:] *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych...*, s. 64–65.

⁴¹ E. Sieńkowski, Pawlas Tadeusz [w:] *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych...* 1996, t. 1, z. 4, s. 61–62.

⁴² E. Waszyński, M. Obara, *Sylwetki zasłużonych ginekologów polskich*, Poznań 1991, s. 66–68 (fot.); J. B. Gliński, op.cit., 1997, t. 1, s. 148.

⁴³ A. Kierzek, *Otolaryngolodzy warszawscy w XIX wieku*, Wrocław 1998, s. 342–367 (fot.).

1934/35 studiowało w USB 3110 studentów, podczas gdy w Uniwersytecie Poznańskim – 4749, Lwowskim – 5064, Jagiellońskim – 5480, Warszawskim – 8388. Wydział Lekarski w 1938 r. zatrudniał 19 profesorów (w tym 7 zwyczajnych), 10 docentów, 14 adiunktów i 95 asystentów. Studenci pochodzili z województw: wileńskiego, białostockiego, nowogródzkiego, poleskiego, lubelskiego, wołyńskiego i nieliczni z innych. W roku akademickim 1934/35 medycynę studiowało na pięciu Wydziałach Lekarskich 4259 studentów, w tym: w Wilnie 703, czyli więcej aniżeli we Lwowie (638), a prawie tyle, ile w Krakowie (708); najwięcej studentów medycyny liczyły: Warszawa (1129) i Poznań (1081). To, że udało się w dwudziestoleciu międzywojennym podwoić liczbę lekarzy w Polsce do ponad 12 tys. jest zasługą również Wydziału Lekarskiego USB, który wydał około 1300 dyplomów lekarskich. Profesorowie Wileńskiego Wydziału Lekarskiego byli autorami pierwszych oryginalnych polskich podręczników: Alexandrowicz J., *Embriologia* (1924); Choroby dzieci. Pod red. W. Jasińskiego (1936–1939, t. 1–3); Gryglewicz T., *Bakteriologia i serologia* (1928, II wyd. 1936); Karaffa-Korbitt K., *Zarys higieny* (1924, 1–3 t.); tenże, *Przemysł a zdrowie* (1926); tenże, *Higiena pracy* (1928, t. 1, 1933, t. 2); Opoczyński K., *Diagnostyka histologiczno-patologiczna* (1936); Orłowski Z., *Diagnostyka chorób wewnętrznych* (1933, wyd. II 1947); Schilling-Siengalewicz S., *Zarys toksykologii sądowo-lekarskiej* (1933–1935, t. 1–2), wznowiony pt. *Toksykologia*, (wyd. II 1947, wyd. III 1952); Szmurło J., *Choroby ucha* (1933); Szymański J., Melanowski H., *Atlas anatomiczno-patologiczny oka* (1927); Wąsowski T., *Diagnostyka chorób uszu, górnych dróg oddechowych i przetyku* (1938).

Profesorowie Wydziału Lekarskiego USB poza zjazdami ogólnopolskimi uczestniczyli czynnie w zjazdach międzynarodowych. Podaję przykładowo uczestnictwo: K. Pelczar brał udział w międzynarodowych zjazdach patologów, reumatologów i onkologów w: Paryżu – 1931, Madrycie – 1934, Brukseli – 1936, Oxfordzie – 1937, Londynie – 1938, Moskwie – 1940, był członkiem Komitetu Międzynarodowego do Walki z Rakiem w Londynie; J. Szymański brał udział w kongresach okulistycznych w Paryżu, Hadze, Oxfordzie, Rio de Janeiro, w Lekarskim Kongresie Panarabskim w Bagdadzie w 1938 r.; Ignacy Abramowicz (1890–1982) w Amsterdamie w 1930 r., w Kairze w 1937 r.; Kazimierz Karaffa-Korbitt (1878–1935) i Aleksadner Safarewicz (1876–1936) czynnie uczestniczyli w Międzynarodowym Kongresie Organizacji Pracy w Rzymie; Włodzimierz Mozołowski (1895–1975) w Kongresie Fizjologów w Zurychu w 1938 r.; Aleksander Janu-

Prof. dr hab. Włodzimierz Mozolowski

Prof. dr hab. Edward Czarnecki

Prof. dr hab. Stanisław Heller

szkiewicz (1872–1955) brał udział w Zjeździe Lekarzy Słowiańskich w Bułgarii w 1936 r.; Hanna Kaulbersz-Marynowska (1899–1962) uczestniczyła w IV Międzynarodowym Zjeździe Pediatrów w Rzymie w 1937 r.

Wśród osiągnięć nauk medycznych w Wilnie należy wymienić prace wileńskich profesorów z zakresu: pionierskich badań histochemicznych – Stefan Bagiński (1892–1969), Stanisław Hiller (1891–1965); patologii, diagnostyki, leczenia, profilaktyki chorób nowotworowych – S. Bagiński, Edward Czarnecki (1892–1970), Wilhelm Czarnocki (1886–1963), M. Eiger, W. Jakowicki, K. Michejda, K. Opoczyński, K. Pelczar, J. Szmurło; higieny i medycyny pracy – K. Karaffa-Korbutt, A. Safarewicz; choroby nadciśnieniowej – A. Januszkiewicz; cytoarchitektoniki kory mózgu i lokalizacji zmian w korze w różnych stanach chorobowych – Maksymilian Rose (1883–1937; elektrofizjologii układu nerwowego – Janina Hurynowicz (1894–1967); leczenia jaskry – J. Szymański; antropologii – Michał Reicher (1888–1973).

Jako kryterium najwyższego uznania przez polski świat naukowy w II RP może służyć członkostwo w najwyższych polskich naukowych korporacjach, jak Polska Akademia Umiejętności i Towarzystwo Naukowe Warszawskie, których członkami byli wileńscy profesorowie: Jerzy Stanisław Alexandrowicz (1886–1970), A. Janu-

szkiewicz, K. Karaffa-Korbutt, M. Rose, J. Szmurło⁴⁴.

Losy polskich lekarzy z kresów wschodnich po aneksji tych ziem po 17 IX 1939 r. przez Sowietów, a w czerwcu 1941 r. przez Niemców wymagają osobnego omówienia. Tu przedstawię je jedynie w zarysie.

Liczba lekarzy, którzy znaleźli się na ziemiach okupowanych przez Związek Sowiecki była po 17 IX 1939 r. wyższa od zamieszkałych na tych terenach, bowiem znaleźli się tam uciekinierzy przed prześladowaniami niemieckimi, zwłaszcza lekarze pochodzenia żydowskiego i zaangażowani w polskim życiu narodowym oraz lekarze zmobilizowani do Wojska Polskiego. Ich dalsze losy ułożyły się trojako. Można ich podzielić na tych, którzy przez granicę rumuńską i porty bałtyckie wydostali się poza granice Polski, grupę, która wróciła do strefy okupacyjnej niemieckiej i pozostała w strefie sowieckiej.

Sowieci od 1940 do czerwca 1941 r. przeprowadzili cztery deportacje w głąb Związku Sowieckiego, traktując Polaków jako „element antyradziecki”. Objęły one głównie polską inteligencję, w tym lekarzy i ich rodziny. Deportowano około 2 mln obywateli polskich, z których część zaginęła bez wieści. Umieralność w trakcie transportu sięgała 20–25%⁴⁵. Nie wiadomo, ilu było lekarzy wśród deportowanych i uwięzionych, ilu zginęło w warunkach katorżniczej pracy w sowieckich łagrach. W kwietniu i maju 1940 r. NKWD zamordowało około 800 lekarzy oficerów, którzy znaleźli się wśród około 20 tys. zamordowanych oficerów Wojska

Prof. dr hab. Stefan Bagiński

Prof. dr hab. Michał Reicher

⁴⁴ K. Brożek, *Wydział Lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego...*, s. 115–136.

⁴⁵ *Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR. 1939–1945. Przegląd piśmiennictwa*, Warszawa 1989; M. Iwanow, *Polacy w Związku Radzieckim w latach 1921–1939*, Wrocław 1990; P. Żaroń, *Ludność polska w Związku Radzieckim w czasie II wojny światowej*, Warszawa 1990.

Polskiego uwięzionych w obozach w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku⁴⁶.

Po zawarciu 30 VII 1941 r. układu polsko-sowieckiego Polakom pozbawionym wolności udzielono amnestii. W 1942 r. w ramach ewakuacji Armii Polskiej ze Związku Sowieckiego ewakuowało się na Bliski Wschód ponad 100 tys. osób, a wśród nich duża grupa polskich lekarzy.

Od 1940 do 1944 r. funkcjonował w podziemiu polski Wydział Lekarski w Wilnie z około 30 wykładowcami i 200 studentami. Po wojnie zaświadczenia o odbytych konspiracyjnych studiach były honorowane przez uczelnie w Polsce⁴⁷. W Konspiracyjnej Sekcji Lekarskiej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie wygłaszano referaty, a nawet nagradzano najlepsze prace z prywatnych środków pieniężnych. Zakonspirowane posiedzenia TPN prowadził prof. S. Hiller.

Na Zachodzie w Polskim Wydziale Lekarskim w Edynburgu pracowali profesorowie USB: Jerzy Fegler (1899–1957), fizjolog i B. Nowakowski, higienista⁴⁸.

W ruchu oporu w oddziałach Okręgu Wileńskiego i Nowogrodzkiego AK brało udział kilkudziesięciu lekarzy⁴⁹.

Podczas II wojny światowej zginęło około 7 tys. polskich lekarzy (5 tys. lekarzy i 2 tys. lekarzy dentyistów). Nie wiadomo, ilu było ofiarami stalinowskiej, a ilu hitlerowskiej eksterminacji. Spośród pracowników Wydziału Lekarskiego USB zginęli: Włodzimierz Godłowski (1900–1940), prof. neurologii i dr Piotr Oficjalski, adiunkt w Zakładzie Farmakognozji, zamordowani w Ka-

---

⁴⁶ E. Chróścielewski, A. Śródka, *Lista polskich oficerów, jeńców wojennych z Kozielska rozpoznanych wśród zwłok w grobach katyńskich (pracownicy służb medycznych)*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 1990, t. 53, z. 1-2, s. 39–58; *Lista katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Zaginieni w Rosji Sowieckiej*. Opr. A. Moszyński, Warszawa 1989; J. Mackiewicz, *Katyń – zbrodnia bez sądu i kary*. Opr. J. Trznadel, Warszawa 1997; J. Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk. Ostaszków. Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991.

⁴⁷ R. Zabłotniak, *Tajne studia medycyny i farmacji w Polsce (1939–1945)*, [w:] *Tajne nauczanie medycyny i farmacji w latach 1939–1945*, Warszawa 1977, s. 301–387; M. Reicher, *Wspomnienia z walki o naukę polską w Wilnie w latach 1939–1945*, [w:] *Tajne nauczanie medycyny...*, s. 301–387.

⁴⁸ J. Brodzki, *Polski Wydział Lekarski przy Uniwersytecie w Edynburgu*, Edynburg 1942; W. Tomaszewski, *Na szkockiej ziemi. Wspomnienia wojenne ze służby zdrowia i z Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu*, Londyn 1976; Tenże, *Fifty years of the Polish School of Medicine. 1941–1991. The University of Edinburgh*, Edinburgh 1992.

⁴⁹ J. Baradyn-Żyliński, *Ojczyźnie i przysiędze Hipokratesa zawsze wierni. Udział lekarzy Polaków w konspiracji i walce zbrojnej z okupantem hitlerowskim na północno-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej*, Kielce 1997; *Stownik Polski walczącej na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej*, Bydgoszcz 1991–1999, t. 1–3; J. Wołkonowski, *Okręg Wileński Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939–1945*, Warszawa 1996.

tyniu; W. Jakowicki, prof. ginekolog, położnik zaaresztowany w 1939 r. przez Sowietów – zaginął; K. Pelczar, prof. patologii, rozstrzelany przez Niemców w Wilnie dnia 17 IX 1943 r. Spośród innych lekarzy przykładowo wymieniam: W. Maleszewski, prezydent m. Wilna, zaaresztowany przez Sowietów 25 IX 1939 r. zginął podczas ewakuacji więzienia w Starej Wilejce w lipcu 1941 r.; zamordowani przez Sowietów w 1940 r. absolwenci Wydziału Lekarskiego USB: Leonard Barancewicz, ur. 1912, Józef Chodorowski, ur. 1907, Stanisław Emilianowicz, ur. 1907; Marian Siwiak, ur. 1913, poległ 20 I 1944 r. jako szef sanitarny AK Okręgu Lida; J. Wygodzki, zaaresztowany podczas okupacji hitlerowskiej zmarł w 1941 w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie⁵⁰.

Po wojnie przedwojenna wschodnia Polska znalazła się w granicach Związku Sowieckiego. Rozpoczął się proces przesiedlania polskiej ludności do państwa polskiego. W trzech falach zmniejszających się liczbowo w latach 1945–46, 1947–48, 1956–58 przesiedlono blisko 3 mln Polaków z byłych województw wschodnich II RP do państwa polskiego w granicach z 1945 r. Ekspatriacja powojenna rozproszyła lekarzy ziem północno-wschodnich po całej Polsce, zwłaszcza w jej północnych i zachodnich ziemiach, skąd wysiedlono ludność niemiecką. Np. w województwie olsztyńskim na 122 lekarzy-pionierów, najwięcej lekarzy ukończyło studia w USB – 36⁵¹. W lipcu 1945 r. tzw. pociąg uniwersytecki przywiózł znaczną część profesorów USB do Gdańska i Torunia. Część profesorów podjęła pracę w nowo utworzonym Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, a profesorowie Wydziału Lekarskiego rozproszyli się po wydziałach lekarskich w Polsce, najwięcej w Gdańsku, Łodzi i Lublinie. Odnajduje się ich również w Krakowie, Poznaniu, Toruniu, Warszawie i Zabrzu oraz w ośrodkach pozaakademickich w Cieszynie i Kaliszu. W nowych miejscach osiedlenia profesorowie kontynuowali tradycje wileńskiej medycyny. Na Zachodzie pozostało pięciu profesorów Wydziału Lekarskiego USB. Kilkudziesięciu absolwentów i studentów Wydziału Lekarskiego USB habilitowało się po 1945 r. To dziedzictwo Wydziału Lekarskiego USB w postaci stopni samodzielnych pracowników naukowych wymaga odtworzenia pełnej listy i dokumentacji. Jest to wkład USB w polską medycynę po wojnie⁵².

⁵⁰ J. B. Gliński, op.cit., 1997, t. 1, s. 12, 53, 79, 111, 148, 295, 317; 1999, t. 2, s. 281, 288, 416; P. Szarejko, op.cit. Warszawa 1995, t. 3, s. 401–402.

⁵¹ A. Skrobacki, *Album lekarzy-pionierów Okręgu Mazurskiego (1945–1946). Materiały biograficzne*, Olsztyn 1980, s. 16–17.

⁵² K. Brożek, op.cit., s. 128–129.

W 1947 r. w Londynie powołano towarzystwo o nazwie Społeczność Akademicka Wszechnicy Batorowej, prowadzące działalność naukową i kultywujące tradycje USB; wydawało „Alma Mater Vilnensis”⁵³. Społeczność ta w 1978 r. obchodziła 400-lecie USB. Również w Polsce Ludowej w 1978 r. w dniach 29 IX do 1 XII odbyły się nieoficjalne uroczystości i sesja naukowa w Archikatedrze Św. Jana w Warszawie. W III RP w 1994 r. stały się już możliwe oficjalne obchody 5-lecia wskrzeszenia uczelni wileńskiej w Zamku Królewskim w Warszawie⁵⁴. Jedną z sesji XVIII Krajowego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji w 1997 r. w Sopocie poświęcona była medycynie na Wileńszczyźnie⁵⁵. Nadmieniam, że Społeczność Akademicka Wszechnicy Batorowej w 1989 r. zakończyła swą działalność dzieląc swój fundusz na Instytut Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego oraz Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, Filię Instytutu J. Piłsudskiego w Nowym Jorku⁵⁶.

Pomimo eksterminacji polskiej ludności przez reżim stalinowski i hitlerowski oraz przesiedleń w 1945 r. do państwa polskiego, na byłych ziemiach wschodnich II RP żyje ludność polska. Szacunkowo ocenia się, że w byłym Związku Sowieckim mieszka do 2,5 mln Polaków⁵⁷. Polscy lekarze po 1989 r. zorganizowali się w kilka stowarzyszeń medycznych, m.in. powstało Polskie Stowarzyszenie Medyczne na Litwie⁵⁸. Obecnie pracujący na Litwie, Białorusi i Ukrainie oraz w ośrodkach polonijnych dawnego Związku Sowieckiego polscy lekarze, wywodzący się z drugiego i trzeciego pokolenia, licząc od 1939 r. i żyjący poza państwowością polską, zachowali więź z polską kulturą⁵⁹. Po 52 latach od zamknięcia USB w 1939 r. ponownie w 1991 r. uruchomiono prywatny Uniwersytet Polski w Wilnie, w którym 19%, tj. 110 tys. mieszkańców to Polacy⁶⁰.

⁵³ „Alma Mater Vilnensis” *Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na Obczyźnie*, Londyn 1949–1958, t. 1–6.

⁵⁴ *Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996.

⁵⁵ XVIII Krajowy Zjazd PTHMiF. Streszczenia referatów, Sopot 1997.

⁵⁶ A. Skrobacki, *Z historii Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, „Biuletyn Lekarski” Olsztyn 1991, R. 2, nr 8, s. 15–18.

⁵⁷ *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*. Pod red. H. Kubiaka, T. Palecznego i in., Wrocław 1992.

⁵⁸ *Związki i Stowarzyszenia Polonii Medycznej Świata*. Przewodnik, Kraków 1997.

⁵⁹ K. Brożek, *Lekarze polscy poza krajem w przeszłości i współcześnie*, [w:] *II Europejski Kongres Lekarzy Polskich i Polonijnych oraz I Forum Polonijne Urologów*, Ostrawa 1997, s. 7–13.

⁶⁰ E. Gwiazdowicz, *Nie zginąć w narodowym tyglu (wywiad z prof. Romualdem Brazisem, prezesem Stowarzyszenia Naukowców-Polaków Litwy, rektorem Polskiego Uniwersytetu w Wilnie)*, „Gazeta Lekarska”, 1992, nr 3, s. 21.

Polska medycyna na dawnych polskich kresach wschodnich oczekuje na swoich historyków. Aktualne prace na ten temat po 1989 r. są pionierskie. Temat jest „białą plamą” w polskiej historiografii medycyny, spowodowaną cenzurą w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Krzysztof Brożek

Doctors in the Northeast of the Second Republic of Poland

The northeastern lands of the Second Republic of Poland, comprising provinces of Vilnius, Nowogród, Polesie, and Białystok, similarly to the entire eastern borderland, had a handicapped health care infrastructure. For instance, the number of hospital beds per 10 thousand of inhabitants was 10.0, whereas a national average was 21.7. A health care system was organized in the following sectors: state, self-government, insurance, social, and private. Also an index of 2.6 doctors per 10 thousand of inhabitants in the northeast was lower than the national index of 3.7, one of the lowest in Europe. Doctors worked in a multinational environment of Poles, Jews, Belorussians, Lithuanians, and many others; and they themselves were of different nationalities as well, most of them (above 70%) were Poles. They founded medical societies of general and specialist types, trade unions, and medical chambers. A Physician Department of Stefan Batory University of Vilnius was the smallest of the five physician departments in Poland. Between WW I and WW II, approximately 1300 graduation diplomas were granted there. Physicians from the northeastern borderland who survived the War (in the entire country 43% of doctors died in the War) settled mostly in the north and the west of Poland after the War and professors of medicine from Vilnius for the most part landed jobs in medical departments of Gdańsk, Łódź, and Lublin.

Krzysztof Brożek

Die Ärzte in den Nordostgebieten der Zweiten Republik Polen (1918–1939)

Zusammenfassung

Die nordöstlichen Gebiete der Zweiten Republik umfassen die Woiwodschaften Wilna, Nowogródek, Polesien und Białystok. Wie die Ost-

gebiete (*kresy*) allgemein verfügen auch sie hinsichtlich der Gesundheitssicherung nur über eine rückständige Infrastruktur.

So lag beispielsweise die Zahl der Krankenhausbetten nur bei 10,9 auf 10.000 Einwohner, gegenüber 21,7 im gesamtpolnischen Maßstab. Die Gesundheitssicherung teilte sich in verschiedene Sektoren: Neben einem staatlichen und einem (kommunal-)selbstverwalteten Sektor gab es Kassen sowie private und soziale Einrichtungen als Träger. Verhältnismäßig schlecht war es außerdem um die Versorgung mit Ärzten bestellt: Ihre Ziffer lag auf 10.000 Einwohner bei 2,6 gegenüber 3,7 für Gesamtpolen und war damit eine der niedrigsten in Europa. Die Ärzte arbeiteten in einem polyethnischen Milieu, zwischen Polen, Juden, Weißrussen, Litauern und anderen. Sie waren selbst unterschiedlicher nationaler Herkunft, in der überwiegenden Mehrzahl (70%) jedoch Polen. Sie organisierten sich in wissenschaftlichen Ärztesellschaften von allgemeinem oder spezialistischem Charakter, in Berufsverbänden, und sie gehörten Ärztekammern an. Die medizinische Fakultät der Stefan-Batory-Universität in Wilna war die kleinste der insgesamt fünf polnischen Fakultäten. In der Zeit zwischen den Kriegen wurden hier etwa 1.300 Diplome erteilt. Die Ärzte aus den nordöstlichen Gebieten, die den Krieg überlebten – es starben 43% aller Ärzte in Polen –, siedelten sich in den Nachkriegsgrenzen des polnischen Staates vor allem im Norden und Westen an; die Medizinprofessoren aus Wilna gingen überwiegend an die medizinischen Fakultäten in Danzig, Lodz und Lublin.